

Wizerunek ojca we *Wspomnieniach* Marii Fiodorowny Kamieńskiej

Wspomnienia są opowieścią o przeszłości, zapisywaną jednorazowo, z perspektywy czasu, przez pryzmat osobistych przeżyć i doświadczeń autora. Sposób przedstawienia minionych zdarzeń zależy od czasu, jaki upłynął, dodatkowej wiedzy piszącego, a także indywidualnych cech jego pamięci, czyli stopnia utrwalenia w świadomości określonych faktów i wrażeń¹. Znamca twórczości pamiętnikarskiej, Andriej Tartakowski, uważa, że wspomnienia wywołują zainteresowanie przede wszystkim jako „источник воссоздания отображенной в них эпохи, как носители информации о событиях, нравах, умонастроениях, поступках людей прошлого”². Taką też wartość niosą ze sobą *Wspomnienia* (*Воспоминания*) Marii Fiodorowny Kamieńskiej (1817-1898). Pochodziła ona z rodziny Tołstojów, była córką rzeźbiarza, hrabiego Fiodora Piotrowicza Tołstoja, stryjeczną siostrą Aleksego Tołstoja i daleką kuzynką Lwa Tołstoja. Kamieńska pisała utwory epickie, wiersze, sztuki teatralne, jednakże jej dorobek literacki nigdy nie spotkał się z przychylnym przyjęciem krytyki³.

Pracę nad *Wspomnieniami* Maria Kamieńska rozpoczęła na początku lat dziewięćdziesiątych XIX wieku i wkrótce, w roku 1894, opublikowała je. Do ukazania obrazu przeszłości posłużyły autorce nie tylko przeżycia zapisane w jej pamięci, wspomnienia bliskich, zasłyszane opowieści, ale także zgromadzone wcześniej materiały, takie jak: stare listy, albumy, korespondencja urzędowa⁴. Inspiracją do pracy nad memuarami była wewnętrzna potrzeba jej serca powrotu do lat minionych.

¹ А. Е. Чекунова, *Русское мемуарное наследие второй половины XVII-XVIII вв. Опыт источниковедческого анализа*, Москва 1995, s. 4.

² А. Тартаковский, *Мемуаристика как феномен культуры*, „Вопросы литературы” 1999, № 1, s. 53.

³ В. Бокова, М. Ф. Каменская и ее «Воспоминания», [w:] М. Ф. Каменская, *Воспоминания*, подготовка текста, сост. вступ. статьи и комментарии В. Боковой, Москва 1991, s. 6, 14.

⁴ Ibidem, s. 14.

Давно собиралась я написать мои воспоминания. И материал для них у меня собран и лежит наготове, только бы приняться за работу... А все что-то не писалось! Не потому ли, что в ту пору я жила больше жизнью других, дорогих мне существ, чем своей. Но теперь милая старина в памяти и сердце начала сильно всплывать наверх... и захотелось мне на старости лет, хоть на бумаге, снова пережить мое хорошее прошлое⁵.

Swoją narrację memuarystka zamknęła w ramie czasowej, obejmującej okres jej dzieciństwa i wczesnej młodości. Granice wspomnień, z jednej strony, wyznacza opowieść o ukochanym dziadku ze strony ojca, Piotrze Andriejewiczu Tołstoju, a z drugiej, uroczystość zaślubin Marii z początkującym wówczas literatem, Pawłem Pawłowiczem Kamieńskim, w roku 1837. Pierwotnie memuarystka zamierzała kontynuować wspomnienia, rozszerzając je o fakty z późniejszego, małżeńskiego okresu swego życia, jednakże ze względu na stan zdrowia, za namową dzieci, zrezygnowała ze swych planów. Pisze o tym w końcowej części *Wspomnień*:

Вот и конец моей девичьей жизни. И приходится, кажется, ею окончить мои воспоминания. Я хотела написать побольше и округлить мои записки изложением некоторых эпизодов моей замужней жизни, столь богатой событиями и знакомством с замечательными людьми, дружбой которых я имела счастье пользоваться в то блаженное для меня время... Но это желание мне не удалось привести в исполнение. Надежда на здоровье мое обманула меня (268).

Wspomnienia Kamieńskiej to interesujące źródło wiedzy, w którym odnajdziemy zarówno obraz zwykłego, codziennego życia rodziny Tołstojów, jak też odwołanie do bohaterów i istotnych wydarzeń historycznych i kulturalnych pierwszej połowy XIX wieku, takich jak: śmierć cara Aleksandra I, powódź w Petersburgu w roku 1824, objęcie rządów przez cara Mikołaja I, powstanie dekabrystów, śmierć Aleksandra Puszkina, działalność salonów artystycznych, odsłonięcie kolumny Aleksandra I. Wśród wielości przedstawionych przez memuarystkę postaci istotne miejsce zajmuje osoba jej ojca, Fiodora Piotrowicza Tołstoja, żyjącego w latach 1783-1873.

Fiodor Piotrowicz Tołstoj to wybitny rosyjski medalier, rzeźbiarz i malarz, szczególnie rozmiłowany w sztuce i kulturze Starożytniej Grecji, która stała się dla niego źródłem artystycznych inspiracji. Był wykładowcą w Akademii Sztuk Pięknych w Petersburgu, a następnie w latach 1828-1859 wiceprezydentem tej uczelni. Jak pokazują znane rozprawy

⁵ M. Ф. Каменская, op. cit., s. 18. Wszystkie cytaty ze *Wspomnień* M. Kamieńskiej pochodzą z tego wydania. W nawiasie po cytacie podaję numer strony.

z zakresu historii sztuki i architektury, Fiodor Tołstoj był autorem 21 medali okolicznościowych, upamiętniających zwycięstwo nad Napoleonem w 1812 roku i zagraniczne wyprawy armii rosyjskiej z lat 1813-1814. Ponadto pracował nad ilustracjami do utworów literackich, między innymi do poematu Ippolita Bogdanowicza *Duszeńka*. Fiodor Tołstoj był także człowiekiem o wszechstronnych zainteresowaniach. Już od wczesnej młodości pasjonował się mechaniką, ślusarstwem, galwanoplastyką i zegarmistrzostwem. Świetnie żonglował, jeździł konno, uprawiał szermierkę, brał lekcje tańca i wołyżerki. Zajmował się także wieloma dziedzinami nauki, między innymi fizyką, chemią, zoologią, astronomią, historią, archeologią, ekonomią polityczną i literaturą⁶.

Autorka *Wspomnień* zawsze ciepło i serdecznie wyraża się o ojcu. Pisząc o nim używa najczęściej zdrobnienia papcio, tatuś (папенька) lub posługuje się określeniem miły ojciec (милый отец). Ukazuje go głównie przez pryzmat codziennego życia rodzinnego, w mniejszym stopniu koncentrując się na jego działalności artystycznej i zawodowej. Rosyjska badaczka, Anna Bielowa⁷, zajmująca się problematyką życia codziennego szlachcianek, codzienność nazywa „«przeżyta» historią” („пережитая” история) i charakteryzuje ten okres jako czas nacechowany subiektywnie, w którym wydarzenia wyodrębnione zostają na podstawie ich znaczenia dla samego autora memuarów oraz ze względu na indywidualne przeżycia i wspomnienia z nimi związane. Twierdzi ona także, że przedstawienie czasów minionych poprzez odwoływanie się do „historii codzienności” daje możliwość prowadzenia wieloaspektowej obserwacji ludzi żyjących w dawnych wiekach, dzięki czemu oni i czasy, w których żyją, nabierają cech realnych, rzeczowych.

История повседневности предоставляет шанс «всем желающим» попытаться увидеть, услышать, понять людей прошлого, и, вместе с тем, убедиться, что это историческое прошлое – не абстрактное, а «живое» – сплетается из множества отдельных жизненных реальностей конкретных женщин и мужчин⁸.

Wydaje się, że taka właśnie myśl przyświecała Kamieńskiej, gdy rozpoczęła pisanie memuarów. Celem jej pracy było bowiem wypełnienie

⁶ М. В. Адамчик, *Русское искусство и архитектура*, Минск 2009, s. 268; А. П. Новицкий, В. А. Никольский, *История русского искусства. Иллюстрированное издание*, Москва 2008, s. 361, 365; *Новый энциклопедический словарь*, Москва 2002, s. 1217. В. Бокова, op. cit., s. 6.

⁷ А. В. Белова, «Четыре возраста женщины». *Повседневная жизнь русской провинциальной дворянки XVIII-середины XIX в.*, Санкт-Петербург 2010, s. 44.

⁸ Ibidem, s. 21.

luk w istniejących już biografiach Fiodora Tołstoja, w których zajmowano się głównie jego działalnością zawodową i artystyczną, pomijając zupełnie życie rodzinne i towarzyskie, o czym pisze w następujący sposób:

Мне хочется поговорить об отце моем, как о человеке, как о семьянине, в домашнем быту его; тем более, что во всех биографиях его пропущено то время, когда он был женат на матери моей. А это-то и было именно то время, когда отец был в полной силе и когда в дом его стекались литераторы, художники и музыканты, словом, вся интеллигенция того времени (23).

Opowieść o ojcu Kamińska rozpoczyna od wspomnień związanych z jego dzieciństwem. Twierdzi, że już wówczas, podczas chrztu, zdecydowano o dalszych losach młodego hrabiego, przeznaczając go do służby w Pułku Preobrażeńskim. Memuarystka szeroko opisuje lata nauki Fiodora Piotrowicza w kolegium jezuickim w Połocku i w Korpusie Morskim w Sankt-Petersburgu. Wspomina także o jego rezygnacji z kariery wojskowej i studiach w Akademii Sztuk Pięknych. Odejście ze służby Fiodor Tołstoj motywował zarówno brakiem predyspozycji, jak i chęci do pełnienia funkcji oficerskich. Młody szlachcic był przekonany, iż jego prawdziwym przeznaczeniem jest działalność artystyczna i jej zdecydował się poświęcić⁹. Jak można się było spodziewać, dokonany przez Fiodora Piotrowicza wybór drogi artystycznej, zgodnej z jego uzdolnieniami i pragnieniami, spotkał się z dezaprobatą ze strony rodziców i bliskich. Konsekwencją tego była konieczność opuszczenia domu rodzinnego i rozpoczęcie samodzielnego życia, w którym towarzyszyła mu jedynie niania, Matriona Jefremowna. Ta niezależna, nielicząca się z opinią rodziny i środowiska decyzja spotkała się z ostracyzmem kręgów arystokratycznych: „почти все, объявили его «опасным сумасбродом» и закрыли для него двери своих домов”¹⁰. Zarówno bliscy, jak i znajomi aprobowali jego zainteresowanie sztuką wtedy, gdy jako oficer oddawał się pasji tworzenia, ale gdy zadeklarował chęć rezygnacji z kariery wojskowej na rzecz zajęcia się działalnością artystyczną, to jego decyzja spotkała się z powszechnym oburzeniem. Sądzone bowiem, iż wybierając niegodną szlachcica profesję artysty malarza okrywa on hańbą całe środowisko¹¹. Brak akceptacji dla takiego właśnie wyboru dokonanego przez Fiodora Piotrowicza, sankcjonował przyjęty porządek, normy zachowań i systemy wartości, w myśl których zarówno ówczesna służba wojskowa, jak też cywilna były uznawane za najbardziej godne zajęcie dla

⁹ А. П. Новицкий, В. А. Никольский, *op. cit.*, s. 365.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*, s. 364-365.

szlachcica i traktowano je nie tylko jako przywilej, lecz przede wszystkim jako obowiązek względem ojczyzny¹². Tym samym odejście z niej uważano za uchylanie się od tej powinności, co musiało wiązać się z różnego typu konsekwencjami. Na temat jednej z nich pisarz religijny z początku XX wieku, Sergiej Nilus, powiedział:

В те времена дворянская честь требовала обязательной службы Государству. Молодой человек, окончивший курс своего учения, должен был непременно служить, или на коронной службе, или по выборам – неслужащий дворянин был все равно, что недоросль из дворян. Уклонение от службы отечеству считалась таким позором, что ни одна девушка из порядочного семейства не пошла бы замуж за того, кто сколько-нибудь не прослужил в военной или гражданской службе Царю и Отечеству¹³.

Swoją niezależność w stosunku do przyjętych norm zachowania Fiodor Tołstoj wykazał także przy wyborze życiowej partnerki. Wybranką jego serca została bowiem panna nieszlacheckiego pochodzenia, Anna Fiodorowna Dudina, córka radcy handlowego. Jak czytamy we *Wspomnieniach Kamieńskiej*, tego mezaliansu nie mogła mu wybaczyć nawet ukochana niania, która na znak sprzeciwu wyprowadziła się wówczas od niego.

– Кто ты? Скажи мне, кто ты? Граф али нет? Коммерции советница!... Купчиха, значит? Купчиха Дудина... Хуже-то, видно, не нашел? Что, свет-то для тебя клином сошелся, что ли? Ни одной ни княжны, ни графини не осталось? Коммерции советницу подцепил! Важную птицу, нечего сказать!. Так знай же ты, что я твоей купчихе не слуга!... И тебе не слуга!... Уйду, уйду, и видеть ее не хочу! (...) и Ефремовна точно, не дождавшись свадьбы отца, ушла жить к брату его, графу Владимиру Петровичу (26).

Jednakże, jak wynika z treści *Wspomnień*, ani różnica w statusie społecznym, ani też sprzeciw ze strony otoczenia nie przeszkodziły małżonkom w stworzeniu szczęśliwej rodziny.

Stosunki rodzinne, panujące w ówczesnym rosyjskim społeczeństwie, tradycyjnie oparte były na modelu patriarchalnym. Badaczki rosyjskie, W. W. Ponomariewa i L. B. Choroszyłowa, zajmujące się problematyką rodziny w kontekście historyczno-kulturowym, ten typ kontaktów rodzinnych charakteryzują w sposób następujący:

¹² A. В. Белова, op. cit., s. 306.

¹³ Cyt. za: ibidem.

В реальной жизни модель патриархальной семьи наполнялась разным содержанием – от гуманных и дружественных отношений, как у Яньковых до озлобленных и ненавистнических, как у Волковых (хотя и здесь, как вообще в человеческих взаимоотношениях, все было неоднозначно). Во многом это зависело от уровня образованности членов семьи, наличия в ней взрослых детей, от культурного окружения, в котором семья существовала, наконец, от материальной обеспеченности¹⁴.

W rodzinie Tołstojów obserwujemy stosunki patriarchalne oparte na zasadach przyjaźni i zrozumienia. Zgodnie z nimi, członkom rodziny przyporządkowano określone obowiązki i role, których wypełnianie wolne było od jakichkolwiek przejawów przemocy, czy też represji. „Мужчина – сильный, защитник близких, кормилец, ему принадлежит власть. Женщина – мать, хозяйка, хранительница очага. Дети – полностью покорны родителям”¹⁵. Analogiczny podział ról zauważyć można w domu Tołstojów: matka zajmowała się domem i dziećmi, a ojciec zabiegał o bezpieczeństwo rodziny i o środki finansowe potrzebne na jej utrzymanie. Kamińska podkreśla przede wszystkim jego dbałość i troskę o bliskich, żonę, córki. Memuarystka przedstawia szereg sytuacji, w których Fiodor Piotrowicz wykazywał się odpowiedzialnością i wrażliwością na potrzeby rodziny. Wśród nich wymienia opiekę nad chorą córką Liżą, zabieganie o środki na jej leczenie i o konsultacje u najlepszych lekarzy. Wspomina także o wydarzeniach związanych z panującą w Petersburgu cholera i decyzji ojca o przewiezieniu najbliższych do Carskiego Sioła oraz o przeprowadzonej przez niego ewakuacji rodziny i mienia w czasie powodzi w roku 1824.

Memuarystka podkreśla także jego wysiłki i starania, zmierzające do zapewnienia środków materialnych na utrzymanie rodziny. Mówi o ojcu jako o człowieku zawsze bardzo zapracowanym i jednocześnie zafascynowanym swoją pracą, z dużym zaangażowaniem i oddaniem wykonującym powierzone mu obowiązki, zarówno w Ermitażu, jak i w mennicy. Sztuka wypełniała niemal całe jego życie i była prawdziwą pasją; „отец без работы не мог просидеть ни минуты” (164). Pochłaniały go studia nad rzeźbą antyczną, niezbędne w pracy medaliera, każdą wolną chwilę poświęcał też pracy nad serią pamiątkowych medali. Ponadto projektował wnętrza ich domu, meble i przedmioty użytkowe.

Pracowitość i zaangażowanie ojca, niestety, nie uchroniły jego rodziny przed problemami finansowymi. W obliczu tego typu kłopotów nigdy nie

¹⁴ В. В. Пономарева, Л.Б. Хорошилова, *Мир русской женщины: семья, профессия, домашний уклад XVIII – начало XX века*, Москва 2009, s. 41.

¹⁵ Ibidem, s. 39.

mógł oczekiwać wsparcia od krewnych, gdyż oni już dawno odwrócili się od niego. Pomoc otrzymywał jednak ze strony przyjaciół, na przykład od Nikołaja Łonginowa, który wstawił się u Elżbiety Aleksiejewny, żony cara Aleksandra I. Dzięki temu imperatorowa zainteresowała się twórczością Fiodora Piotrowicza i odtąd u niego właśnie zamawiała obrazy-prezenty, przedstawiające porzeczkę, za które ofiarowywała mu pierścienie z brylantami. Memuarystka w następujący sposób opisała tę sytuację:

Всякий раз, когда ей (Elżbiecie Aleksiejewnie – D.A.) хотелось подарить кому-нибудь из своих заграничных высочайших родственников что-нибудь новое, изящное, она опять заказывала еще и еще смородину и за каждую из них к отцу летели перстни... Часто папенька, рассказывая кому-нибудь про начало своей художественной карьеры, говаривал:

– Тяжело мне приходилось, да меня тогда моя смородинка выручала!... Если бы не она, не знаю как бы я вывернулся... Можно не шутя сказать, что целая семья питалась одной смородиной... (62).

Rodzinę Fiodora Tołstoja imperatorowa wspierała także poprzez umieszczenie starszej córki Lizy w założonej przez siebie szkole, przeznaczonej dla sierot po żołnierzach, którzy zginęli w wojnie 1812 roku. Dzięki takiej pomocy kondycja finansowa rodziny uległa znaczącej poprawie, ale jej ustabilizowanie nastąpiło dopiero w czasie pełnienia przez Fiodora Piotrowicza funkcji wiceprezydenta Akademii Sztuk Pięknych.

Fiodor Piotrowicz nie tylko troszczył się o materialny byt swojej rodziny, ale także dbał o dobrą atmosferę w domu, wspólne spędzanie czasu i rozrywkę. Jak w życiu każdego wówczas szlachcica, tak i u niego

czas dzielił się na dwie połowy: przebywanie w domu było poświęcone sprawom rodzinnym i gospodarczym – tutaj szlachcic występował jako osoba prywatna; drugą połowę zajmowała służba – wojskowa lub administracyjna, w której szlachcic występował jako poddany, wiernie służąc monarsze i państwu, jako przedstawiciel szlachty wobec innych stanów. Przeciwwstawienie tych dwóch form zachowania traciło swoje znaczenie na kończącym dzień „zebraniu” – balu lub tak zwanym wieczorze¹⁶.

Jak w każdym szlacheckim domu stolicy, tak i u Tołstojów odbywały się spotkania, bale, a niekiedy także spektakle teatralne. W przygotowaniach do nich uczestniczyli wszyscy domownicy, choć, jak wspomina Kamień-

¹⁶ J. Lotman, *Rosja i znaki. Kultura szlachecka w wieku XVIII i na początku XIX*, przekł. i posłowie B. Żyłko, Gdańsk 1999, s. 101.

ska, ojciec zajmował się zwykle najtrudniejszymi pracami: wykonywał dekoracje i projektował kostiumy. W domu rodzinnym Marii Fiodorowny miały miejsce także maskarady. Najczęściej ojciec kierował wszystkimi pracami, a szczególnie zajmował się tworzeniem przebrań dla dorosłych i dzieci oraz przygotowywaniem nowych sztuczek. Tego typu pokazami bawił też domowników i gości nie tylko podczas balów, ale również w czasie spotkań na dacy w miejscowości Czarna Rzeczka, gdzie rodzina Tołstojów spędzała lato:

К обеду почти всегда приходили из Петербурга дедушка и дяди. Обед накрывался под навесом сарая. Пообедав наскоро, чем Бог послал, все дружною толпою высыпали на двор и кто во что горазд начинали наслаждаться летней свободой. (...) Папенька потешал всех своими тур-де-форсами: то метал с необыкновенную быстротой медные шары, то вертел над головой длинный шнур с двумя тяжелыми кистями, то кидал колесо, один за другим, десяток больших ножей. И все у него спорилось и ладилось, как у настоящего акробата: удивительно ловок был он (73).

Memuarystka wspomina także, że Fiodor Piotrowicz był duszą towarzystwa, bawił gości swoimi opowieściami i pokazami, świetnie też opowiadał anegdoty. Na organizowane przez niego wieczory zapraszani byli zarówno przyjaciele rodziny, jak znajomi ojca. Wśród nich Nikołał Grecz, Nikołał Gniedicz, Tadeusz Bułharyn, Aleksander Bestużew, Konrad Rylejew, Nikołał Łonginow, książe Włodzimierz Odojewski, Jakow Rostowcew, Nikołał Wierstowski. Podczas jednego z takich spotkań towarzyskich, trzech spośród nich: Rylejew, Bestużew i Wierstowski uświetnili je przygotowanym wcześniej koncertem klarnetowym.

Dom Tołstojów był także miejscem spotkań przedstawicieli ówczesnego życia kulturalnego. W roku 1809 Fiodor Piotrowicz otworzył tu salon artystyczny, bardzo popularny w latach trzydziestych XIX wieku. Jak twierdzą rosyjscy badacze, M. Aronson i S. Reiser, Fiodor Tołstoj, nadając demokratyczny charakter swojemu salonowi, potrafił zgromadzić wokół siebie tak różnych pisarzy, jak na przykład: Aleksander Puszkina, Wasilij Żukowski, Mikołał Gogol, Wasilij Grigorowicz, Nikołał Gniedicz, Aleksander Szachowski, Nestor Kukolnik¹⁷. Kamińska, doceniając starania ojca w tworzeniu salonu, z wdzięcznością pisze, że dzięki tym cotygodniowym niedzielnym wieczorom spotykać się mogła z całą plejadą nie tylko wybitnych literatów, ale także malarzy, muzyków, śpiewaków i aktorów. Wśród

¹⁷ M. Аронсон, С. Рейсер, *Литературные кружки и салоны*, Санкт-Петербург 2001, s. 36, 72.

nich wspomina Karola Briułłowa, Michaiła Glinkę, Osipa Pietrowa, Annę Worobiową, Wasilija Karatygina z żoną Aleksandrą Michajłowną. Memuarystka podkreśla miłą atmosferę panującą podczas tych wieczorów, tworzoną przez jej rodziców.

Mimo iż memuary Kamieńskiej zawierają wiele wspomnień związanych z życiem rodziny Tołstojów, to jednak wśród nich niewiele znaleźć można wypowiedzi na temat wychowania dzieci.

Wydaje się, że jako metodę wychowawczą rodzice najczęściej stosowali dobry przykład. Memuarystka pisze, iż z życzliwością i dobrocią odnosili się oni zarówno do siebie nawzajem, jak i do swoich dzieci. Zawsze z radością gościli krewnych i przyjaciół, wszystkim okazując szacunek i obdarowując dobrym słowem. Byli wrażliwi na potrzeby innych, chętnie ich wspierali, na przykład opiekowali się chorą siostrą Fiodora Piotrowicza. Autorka memuarów opisuje też sytuację, w której ojciec, zdążając na spotkanie z carem, pomógł pewnej ubogiej i słabej kobiecie ruszyć z miejsca sanki z mokrą pościelą, gdyż, ze względu na gołoledź, nie mogła ich uciągnąć. Kamieńska przywołuje także wspomnienie pobytu u generałowej Riezwoj, podczas którego rodzice, usłyszawszy skargi poddanych na jej okrucieństwo i zobaczywszy na ścianie sypialni zamiast ozdób harap i bicz, natychmiast opuścili majątek, wyrażając w ten sposób swój sprzeciw dla tego typu praktyk i chroniąc dzieci przed oglądaniem takich obrazów.

Wśród wymienionych tu przykładów różnych zachowań rodziców, służących młodym hrabiankom za wzór do naśladowania, znaleźć można i taki, który jest ilustracją bezpośredniego oddziaływania wychowawczego. Memuarystka wspomina pewien wieczorny spacer, podczas którego rodzice uczyli dzieci wrażliwości i szacunku dla ludzi biednych, pochodzących z najniższych warstw społecznych, zachęcając je do ustąpienia im miejsca na drodze („Дети, посторонитесь, дайте дорогу: вам навстречу идут”) lub też do udzielenia pomocy staruszce, usiłującej przejść przez jezdnię („Дети, видите, как старушке трудно! Помогите ей взойти!” (124). Nawet z perspektywy lat ta rodzicielska nauka wydała się memuarystce na tyle istotna, że opatrzyła ją specjalnym komentarzem: „Да, по-моему, в детстве много дороже всяких превыспренных назиданий и поучений стоит одно доброе кстати сказанное родителями слово...” (124). Zgodnie z typologią domowego wychowania dziewcząt w środowiskach

szlacheckich, opracowaną przez Bielową¹⁸, zaprezentowany wyżej sposób wychowywania córek można określić jako partnerski. Zgodnie z nim, oboje rodziców wspólnie uczestniczy w kształtowaniu charakteru i umysłu swoich pociech. W tym typie wychowania dużą rolę odgrywają ojcowie, dla których Bielowa wprowadza termin „nowi ojcowie”. Badaczka twierdzi, że „«Новые отцы» провоцировали в дочерях активную жизненную позицию, нацеливали их на развитие продуктивных навыков и качеств, на ведение деятельного образа жизни»¹⁹. Znając koleje losu Marii Kamińskiej, można stwierdzić, że cechy te okazały się bardzo istotne i w późniejszym jej życiu, kiedy to z powodu nieroztropności i nieodpowiedzialności męża musiała samodzielnie dźwigać ciężar utrzymania i wychowania dzieci²⁰.

Wobec tak szeroko prezentowanego w memuarach zaangażowania Fiodora Tołstoja w życie rodzinne i zawodowe zastanawia fakt całkowitego pomijania przez memuarystkę wydarzeń związanych z jego działalnością polityczną. Wiadomo przecież, że należał do jednej z petersburskich łóż masonskich²¹, ponadto był też związany ze środowiskiem dekabrystowskim. W roku 1818 wstąpił do tajnej organizacji (założonej przez dekabrystów) o nazwie Związek Dobra Publicznego (1818-1821) i pełnił w niej funkcję jednego z przewodniczących. Na rok przed wybuchem powstania dekabrystów odszedł z tego środowiska, najprawdopodobniej ze względu na radykalizację ich poglądów. Mimo to Tołstoj pozostał wierny swoim wcześniejszym przekonaniom, na przykład dotyczącym zniesienia pańszczyzny, o czym w roku 1826 pisał do cara Mikołaja I. Jedyne wypowiedzi Kamińskiej na temat Fiodora Piotrowicza i dekabrystów związane są z wydarzeniami 1825 roku. Wspomina ona rozmowę ojca z uczestnikami tego zbrojnego wystąpienia, którzy tłumaczyli mu, iż celem ich udziału w powstaniu nie był bunt przeciwko władzy cara, lecz obrona księcia Konstantego jako prawowitego władcy, gdyż słyszeli o tym, iż chciano go

¹⁸ Bielowa twierdzi, że w „В дворянской среде России XVIII – середины XIX в. можно выделить четыре типа семейного воспитания девочки: 1) *игнорирующий*, при котором ребенок (по разным причинам) оказывался оставленным и матерью и отцом; 2) *материнский*, или *квазиматеринский*, когда отец мог быть индифферентен к воспитанию девочки, либо неиндифферентен, но репрессивен, либо взгляды матери и отца на эмоциональные реакции ребенка и обращение с ним сильно расходились; 3) *отцовский*, или «*новое отцовство*», когда влияние отца на воспитание дочери воспринималось ею как существенное; 4) *партнерский*, при котором мать и отец стремились принять обоюдное участие в воспитании дочерей”, А. В. Белова, *op. cit.*, s. 191.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ В. Бокова, *op. cit.*, s. 10-11.

²¹ L. Hass, *Wolnomularstwo w Europie Środkowo-Wschodniej w XVIII i XIX wieku*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1982, s. 142.

pozbawić tronu. Fiodor Piotrowicz wyjaśnił im wówczas, że Konstanty Pałłowicz jeszcze za życia cara Aleksandra zrezygnował z praw do tronu rosyjskiego. W związku z zaistniałą sytuacją Tołstoj poradził im, aby „шли опять ко дворцу, стали бы там на колени и молили бы о помиловании. – Ступайте покайтесь во всем откровенно, скажите, что вы были обмануты офицерами... Я убежден, что вас простят...” (111-112). Pisze także o obecności w ich domu раннего декабристы, którego, co prawda, opatrzone, ale ojciec nie pozwolił mu pozostać ze względu na to, iż postrzelono go podczas powstania:

– Друг мой, я бы с величайшим удовольствием исполнил твое желание, но ты ранен во время бунта: я не имею права оставить тебя у себя, я обязан сдать тебя начальству... (113).

Wraca także pamięcią do wydarzeń związanych z aresztowaniem ojca, którego, ze względu na wcześniejszą przynależność do Związku Dobra Publicznego oraz przyjaźń z dekabrystami, władze podejrzewały o udział w spisku. Mimo że Fiodor Tołstoj był zwolennikiem monarchii i nie do końca podzielał poglądy dekabrystów, to jednak współczuł trudnej sytuacji, w jakiej wielu z nich znalazło się po upadku powstania, czemu dał wyraz w swoich wspomnieniach²².

W memuarach Maria Kamińska przedstawia wizerunek ojca-artysty, rzeźbiarza, wybitnego przedstawiciela kultury rosyjskiej 1. połowy XIX wieku. Pokazuje go jako człowieka o silnej osobowości, który samodzielnie potrafi dokonywać odważnych wyborów, sprzeciwiać się zarówno najbliższemu, jak i środowisku, z którego się wywodzi, po to, by rozwijać talent i zainteresowania. Jest to artysta pełen zaangażowania i pasji tworzenia, z sukcesem realizujący swoje powołanie. *Wspomnienia* są także pisaną z miłością, subiektywną, wyidealizowaną opowieścią o Fiodorze Tołstoju. Mimo że w rodzinie, którą założył, stosunki oparte były na modelu patriarchalnym, to dzięki wrażliwości i dobroci serca był on przykładnym mężem, dobrym i opiekuńczym ojcem, oddanym swojej rodzinie i przyjacielom.

²² Пор. Ф. П. Толстой, *Из «Записок»*, [w:] М. Ф. Каменская, *Воспоминания*, подготовка текста, сост. вступ. статьи и комментарии В. Боковой, Москва 1991, s. 312, 316.

Резюме

Портрет отца в *Воспоминаниях* Марьи Федоровны Каменской

Марья Федоровна Каменская (1817-1898), автор воспоминаний, эпических произведений, стихотворений и театральных пьес. Наиболее популярными в ее творчестве являются *Воспоминания*, опубликованные в 1894 году. Мемуары Каменской – это интересный источник знаний, представляющий исторические и культурные события первой половины XIX века. Самым важным лицом *Воспоминаний* является отец Каменской – граф Федор Петрович Толстой (1783-1873), художник, знаменитый медальер, рисовальщик, скульптор, живописец, вице-президент Академии художеств. В мемуарах создан субъективный, идеализированный портрет Толстого. Каменская представила отца как исключительную личность с твердым характером. Федор Петрович, сопротивляясь родителям и своей среде, с успехом осуществляет художественное призвание. Одновременно он показан как чувствительный, открытый, общительный человек, идеальный муж и заботливый отец, и хотя отношения в его семье основаны на традиционной, патриархальной модели, то в ней преобладает настоящая любовь и дружба.